

УДК: 370

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА МОЛОДІ ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД

Ольга Мілютіна

У статті проаналізовано сучасний підхід до полікультурної освіти молоді у європейських країнах, розкриті погляди європейських учених на завдання полікультурної освіти школярів, конкретизовано зміст базових понять і термінів, якими послуговуються європейські фахівці в цій галузі педагогічної діяльності.

Ключові слова: полікультурна освіта, міжкультурне суспільство, інтеркультурний підхід, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Тема полікультурності особливо актуальна для сучасної Європи, що зумовлюється певними причинами. По-перше, кінець другого тисячоліття позначився зростанням кількості іммігрантів з супровідними демографічними та соціокультурними зрушеннями. Причому, крім офіційних мігрантів, до європейських країн прибуває велика кількість біженців, шукачів заробітку, притулку тощо, які відрізняються від місцевого населення мовою, віросповіданням, традиціями, культурними надбаннями, соціальним походженням. Більшість з них, опинившись далеко за межами своєї країни, перебуває на найнижчих соціальних та професійних щаблях у суспільстві.

По-друге, європейське об'єднання дало поштовх пошуку нової моделі співжиття в умовах інтеграції і багатокультурності. В об'єднаній Європі усвідомлюють, що європейське культурне багатство ґрунтується як на спільній культурній спадщині, так і на розмаїтті культур. Це може сприяти культурному поступу, а може спричинити зростання соціальних і політичних конфліктів. Щоб уникнути останнього, в європейських країнах значну увагу приділяють об'єднанню зусиль національних, регіональних і місцевих лідерів, громадських спілок, культурних посередників для досягнення і підтримки взаємопорозуміння між культурними, соціальними і релігійними групами.

Рівень розроблення проблеми. Урізноманітнення та ускладнення демографічної ситуації на континенті в другій половині ХХ століття зумовило посилення уваги європейських учених до проблем полікультурної освіти учнівської молоді. Їхні дослідження спрямовані на розкриття теоретичних засад і практичних досягнень полікультурної освіти (М. Абдаллах-Претсей, Л. Екстранд, К. Камілері, Дж. Кампані, М. Ляйсестер), на вивчення соціальних та педагогічних передумов її впровадження в навчальний процес (Дж. Дін, Л. Коль, С. Консетта, Д. Куш, А. Ратганзі), на проблеми підготовки вчителів до роботи у полікультурних учнівських колективах (Дж. Дін, Д. Куш, Е. Містрік, М. Сміт, Б. Хукс). Різні підходи до полікультурної освіти молоді висвітлюють у своїх працях М. Гібсон (аккультураційний), А. Боннет, Г. Брандт, Д. Гілборн,

Дж. Шорт (антирасистський), Р. Грінтер, П. Макларен (постмодерністський), К. Грант, К. Слітер (плюралістичний). Культурі міжнародних стосунків присвячені праці Дж. Бломаерта, Д. Кенріка, С. Мерфі-Шігамацу, Б. Пареха. Освіті мігрантів значну увагу приділяли Г. Бауманн, Г. Есінгер, Дж. Кампані, А. Томас. Концепції полікультурної освіти опрацьовували Г. Есінгер, П. Фігуероа та інші.

Метою нашої статті є аналіз сучасного підходу до полікультурної освіти школярів у країнах ЄС. Для цього ми конкретизуємо зміст базових понять і термінів, якими послуговуються європейські педагогічні фахівці в цій галузі педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На думку європейських учених, культурні відмінності виявляються всюди і існують не тільки між культурами, а й всередині культур, оскільки завжди є люди, що не відповідають усталеним загальноприйнятим нормам і належать до певної субкультури [4]. Європейці вважають, що терміни «полікультурне суспільство» і «міжкультурне суспільство» наповнені різним змістом. На їхню думку, полікультурне суспільство є таким, коли «різні культури і різні національні, етнічні та релігійні групи населення мешкають на одній території і не обов'язково контактують між собою. Відмінності сприймаються негативно і є основним виправданням дискримінації. До меншин ставляться терпимо, але не сприймають і не цінують їх». Міжкультурна ж спільнота утворюється в тому випадку, коли «підтримуються відкриті стосунки між різними культурними групами, відбувається взаємообмін і взаємовизнання способу життя і цінностей. Це процес активної терпимості та підтримки справедливих стосунків, в межах яких немає жодного, хто був би кращим чи гіршим, вищим чи нижчим» [3, с. 25].

У світлі такого підходу стає зрозумілим вживання європейськими ученими термінів «між/інтеркультурний», «між/інтеркультурність», «між/інтеркультурна освіта та виховання». На думку європейських фахівців, префікс «інтер-» означає взаємодію, обмін, відсутність ізоляції, взаємність, взаємозалежність та солідарність. Термін «культура» у європейському розумінні означає «визнання цінностей, стилів життя, символічних концепцій, на які люди, як окремі особистості, так і групи, спираються у своїх стосунках з іншими, у власному баченні світу, а також визнання взаємовпливу як між представниками однієї культури, так і різних культур» [3, с. 38].

Однак, досліджуючи як світові, так і європейські документи в галузі освіти, аналізуючи педагогічну літературу, зустрічаємо різні терміни для позначення педагогічних явищ і процесів, які вивчаються в царині полікультурної освіти. Такі поняття, як полікультурний, плюракультурний, інтеркультурний, кроскультурний почасти вживаються соціологами, політиками, педагогами, вчителями без належного усвідомлення їхньої семантики, хоча вже наприкінці 1970-х років експерти Ради Європи досягли, до певної міри, однакості у визначенні цих понять.

Фахівець з культурної освіти та виховання, бельгійський учений М. Леурін подає погоджене експертами Ради Європи тлумачення низки засадничих щодо цього понять, наведених нижче:

- Термін *полікультурний (мультикультурний)* застосовується для того,
-
-

щоб позначити ситуацію в суспільстві, групі чи соціальній спільноті, члени якої належать до різних культур, але живуть разом, незалежно від того, інтегрувались вони у домінуючу спільноту чи живуть незалежно, не маючи жодних контактів з представниками цього суспільства. (Лондон є одним із прикладів такого полікультурного мегаполісу).

- Термін *плюракультурний* є майже повним синонімом поняття «полікультурний» і так само застосовується для означення багатокультурної ситуації, проте в цьому випадку не йдеться про діалог культур, а до уваги береться лише їхнє співіснування. (Прикладом може служити шкільний клуб за інтересами.)

- Термін *інтеркультурний/міжкультурний* має кілька значень:

- процедура, підхід або процес (в політиці, навчанні, вихованні), якому довіряють і який поважають партнери – групи чи окремі особистості – представники різних культур, свідомі своєї взаємозалежності (наприклад, інтеркультурне виховання у школі);

- філософія, політика тощо, що є результатом запровадження інтеркультурного підходу до навчання і виховання (інтеркультурна шкільна політика спричинила організацію комітетів, які розробляють нові навчальні плани);

- право вибору, завдяки якому зросло співробітництво вчителів – представників різних етнічних груп.

- Термін *транскультурний*, як і «інтеркультурний», означає рух, хоча на відміну від взаємообміну і взаємовизнання, притаманних інтеркультурності, транскультурність означає рух в один бік, перехід від однієї культурної ситуації до іншої (звичайне транскультурне явище, коли члени етнічної меншини відмовляються від свого одягу та традицій на користь місцевих звичок) [9, с. 344].

Екс-президент Міжнародної асоціації міжкультурної освіти (International Association for Intercultural Education), головний редактор Європейського журналу з міжкультурного навчання (Europran Journal for Intercultural Learning) Пітер Бейтлан (Piter Batelaan) вважає доречним використання терміну «international», тому що різниця між термінами «міжнародний/інтернаціональний» та «міжкультурний/інтеркультурний» є «несуттєвою ..., оскільки всі нації в світі взаємозалежні, і майже всі країни світу можна вважати полікультурними» [13, с. 18].

В англomовній педагогічній літературі поширений термін «*multicultural*» – «полікультурний/багатокультурний», хоча британські фахівці більш схильні вживати терміни «*antiracist education*» (антирасистська освіта) та «*education for diversity*» (освіта для багатоманітності), які можна вважати синонімами «полікультурної освіти», оскільки вони мають те ж саме смислове навантаження і вживаються в контексті освіти для різних етнічних, релігійних, соціальних груп, а також для учнів з особливостями фізичного і розумового розвитку. Наведемо приклади тлумачення цих термінів різними європейськими ученими, педагогами, громадськими діячами. Ураховуючи широке застосування, ці тлумачення набувають різного смислового забарвлення (Див. табл. 1).

Головні поняття полікультурної освіти школярів у тлумаченні європейських фахівців

(Наведено за монографією Мілютіна О. К. Полікультурна освіта школярів у Великій Британії. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 29–31)

Термін	Автор	Визначення
Інтер-культурний (Interculturelle)	К. Камілері (Франція)	Застосовується для аналізу перешкод у спілкуванні між представниками різних культур, які мешкають поруч: «Необхідно дуже уважно ставитись до організації спілкування між різними культурними групами або суб'єктами для того, щоб зменшити проблеми, які виникають у ході комунікації».
Інтер-культурність	Дж. Деморгон (Франція)	Взаємозв'язок, взаємне проникнення і встановлення гармонійного балансу між різними культурними традиціями і поведінкою їх носіїв.
Полікультурна ситуація в класі (multicultural situation in the classroom)	Дж. Ірвін (Велика Британія)	Міжкультурна взаємодія між професіоналом (вчителем) з притаманною йому ідентичністю та синтезом багатьох форм групової ідентичності: національної, регіональної, релігійної, соціальної, класової, професійної, які унікальним способом поєднуються в конкретній особі залежно від способу її життя, взаємодії з іншими людьми, членами родини, соціальними або культурними групами.
Міжкультурна педагогіка (intercultural pedagogy)	Л. Коль (Бельгія)	Ставить перед собою завдання дати можливість дитині чи підлітку бути самим собою, виявити свою власну ідентичність, не пристосовуючись до культури оточення або культури батьків-іммігрантів.
Міжкультурна освіта (intercultural education)	Хупс Д. С, Пуш М. Д. (Велика Британія)	Освітня діяльність, в ході якої в учнів виховують розуміння сутності культури, що допомагає їм розвивати навички міжкультурного спілкування і дає можливість поглянути на світ з точки зору інших.
	Зелена книга «Європейський вимір в освіті» (ЄС)	Педагогічний процес, спрямований на досягнення взаєморозуміння між учнями і вчителями, які належать до різних культурних та етнічних груп, що не має нічого спільного з асиміляцією до загальної культури, натомість його метою є вивчення різних культур і їх взаємозбагачення.
	Б. Хукс (Велика Британія)	Вивчення культур з метою з'ясування чинників, які об'єднують чи роз'єднують людство, усвідомлення різноманітності як суспільного багатства, визначення свого місця в культурі, культивування в собі співчутливого і критичного ставлення до інших культур і можливості робити усвідомлений культурний вибір.
Міжкультурний підхід (intercultural approach)	А. Тосі (ЄС)	Цей підхід є основою для навчання учнів толерантності та мирного співіснування між народами і культурами.
Полікультурна освіта (multicultural education)	Б. Парех (Велика Британія)	Освіта для свободи, як у значенні свободи від етноцентричних упереджень і установок, так і свободи черпати знання з різних культур і критично їх оцінювати.

Міжкультурна комунікація (intercultural communication)	Зарат Ж. (Франція)	Базується на координації своєї та чужої перспектив, на прийнятті перспективи «чужого» та емпатії. Процес координації перспектив приводить не до відмови від власної культури, її цінностей, втрати національної ідентичності, а навпаки, до її збагачення, до «заповнення культурних прогалів».
Полікультурне мислення (multicultural thinking)	Молл Р. А. (Німеччина)	Процес взаєморозуміння, який ґрунтується на розумінні усіх рис певної культури, релігії або філософії.
Діалог культур (intercultural dialogue)	Європейська культурна комісія	Засіб, який допоможе європейцям і всім громадянам, які живуть у європейському Союзі, отримати знання і навички як жити у більш відкритому і складному сучасному світі.

Найповніше, на наш погляд, поняття полікультурної освіти розкрито в Міжнародній енциклопедії освіти (Oxford, 1994), яка подає таку дефініцію аналізованого поняття: Полікультурна освіта «охоплює організацію і зміст педагогічного процесу, де наявні дві або більше культур, що відрізняються за мовною, етнічною, національною чи расовою ознакою». Така освіта сприяє засвоєнню учнями знань про різні культури, усвідомленню ними загального і особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях різних народів. Особлива увага звертається на важливість виховання в учнівській молоді толерантності у ставленні до носіїв іншої культурної системи. До завдань полікультурної освіти автори енциклопедії відносять розвиток пізнавальних і невербальних умінь і навичок, що дають змогу вступати в контакт з іншими культурами та їхніми носіями, досягати вищого рівня освіченості й успіху в багатокультурному середовищі [8, с. 3963].

Із наведеного вище визначення випливають чотири головні функції полікультурної освіти:

- 1) формування в учнівській молоді уявлень про різноманітність культур і їхній взаємозв'язок;
- 2) сприяння усвідомленню учнями важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості;
- 3) виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей;
- 4) розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на засадах толерантності і взаєморозуміння.

Аналіз праць європейських учених показує, що в них акцентується передовсім на таких завданнях полікультурної освіти школярів:

- підготувати дітей до сприйняття культурної різноманітності як природного і очевидного факту;
- навчити їх позитивно сприймати відмінності, які існують між людьми, і бачити в них джерело зацікавленості, а не загрозу і стрес;
- привчити школярів обмінюватись думками, порівнювати різні точки зору, аналізувати різні системи цінностей і звичок;
- сприяти розумінню учнями соціальних та освітніх проблем у контексті культурної різноманітності;
- розвивати в них здатність до критичного мислення;
- навчити школярів уважно слухати співбесідника і аргументовано обстоювати власну точку зору;

- виробити навички користування довідниками;
- розвивати в учнів уміння розв'язувати різні, зокрема соціальні, проблеми мирним шляхом;
- формувати здатність співпрацювати в групі [2], [6], [9].

Не менш важливим завданням шкільної полікультурної освіти, на думку багатьох європейських фахівців, є модернізація навчальних програм, підготовка нових підручників і посібників. Вони мають містити альтернативні точки зору, щоб учні навчилися сприймати як «нормальні» різні погляди і тлумачення фактів і явищ. Так наприклад, в підручниках з історії важливо показати, як у різних країнах сприймають битву під Ватерлоо чи Другу світову війну; а в підручниках з географії – яким чином висвітлюють відомості про ту чи іншу країну або геополітичний регіон світу [7, с. 113].

На думку європейських учених полікультурна освіта охоплює теми «соціального включення та участі» і «навчання жити разом», а їх опанування є важливою передумовою розв'язання проблем у полікультурному суспільстві демократичним шляхом [12].

Професор загальної педагогіки університету в Мессіні (Італія) С. Консетта зазначає, що в полікультурному контексті завдяки діалогу культур відбувається швидка культурна трансформація суспільства. На думку вченого, толерантність є необхідною умовою співіснування різних культур, а міжкультурний діалог успішно розвивається за наявності позитивного ставлення носіїв різних культур до традицій і цінностей один одного. С. Консетта підкреслює, що обов'язки освітніх інституцій полягають у тому, щоб:

- допомагати людям усвідомити, що в полікультурному суспільстві співіснують різні точки зору (погляди, думки);
- рахуватись з фактами співіснування різних культурних явищ;
- підготувати громадську думку до сприйняття нової форми громадянства в країні, тобто відійти від принципу «етичного нейтралітету» або «абстрактної універсальності» на користь «принципової толерантності» або «диференційованої універсальності» і до усвідомлення того, що різноманітні цінності є підґрунтям плідного і тривалого міжкультурного діалогу [5].

Отже, саме освітнім закладам належить роль «міжкультурного посередника» у налагодженні конструктивних стосунків між представниками різних культур, у створенні «демократії довіри» нового суспільства. Відомий британський політичний діяч і письменник, голова об'єднання «За поліетнічну Британію» Бхіху Парех вважає, що полікультурна освіта піддає критиці європоцентричну освіту, монокультурний зміст і характер більшості існуючих європейських систем освіти [11, с. 224].

Відзначимо, що метою європоцентричної освіти було культивування здібностей, відносин, цінностей, відчуттів, які створені і підтримуються європейською цивілізацією. Негативним вираженням і втіленням європоцентризму стало возвеличення європейської цивілізації на тлі ігнорування або зневажливого ставлення до внеску неєвропейських народів у її (цивілізації) становлення і розвиток. Це позначилося на характері європейської школи. Почасти вона не спонукала інтелектуальну зацікавленість учнів іншими культурами через брак або недостовірність інформації про них. За таких умов школярам важко було розвинути уявлення про інші культури, вийти за межі європоцентричних поглядів і мислення.

Так само не розвиває здатність учнів до критичного аналізу й монокультурна освіта. Школярі, яких вчать дивитися на світ у вузькій перспективі їхньої власної культури, схильні відкидати усе, що не може бути пристосоване до її категорій. Вони судять про інші культури і суспільства за нормами і стандартами рідної їм культури і інколи знаходять їх дивними і навіть нікчемними, а свою власну культуру та її досягнення часто нездатні оцінювати критично. І тільки міжкультурна освіта відкриває шлях до визнання «чужих» незалежно від національних, економічних, соціальних, етнічних та релігійних відмінностей, формує новий світогляд, згідно з яким «чужих» та «інакших» починають сприймати як партнерів. Саме це уможливорює розв'язання спільними зусиллями проблем, які виникають в суспільстві, та справедливий розподіл матеріальних і культурних благ між усіма членами спільноти [12, с. 138].

Сучасний етап розвитку полікультурної освіти як осібної галузі педагогічної діяльності у країнах ЄС пов'язаний з компетентнісним підходом. Він полягає у тому, що впродовж шкільного навчання кожному учню прагнуть надати знання та навички, необхідні для активної і конструктивної участі у суспільному житті полікультурної європейської спільноти. Європейські провідники вважають полікультурну компетентність однією із ключових компетентностей, якими мають оволодіти майбутні громадяни європейського співтовариства. Для цього необхідно набути певну сукупність знань і навичок, опанувати норми міжособистічних стосунків, які узагальнено відображені у наведеній нижче таблиці (Див. табл. 2).

Таблиця 2

Міжкультурна компетентність учнів як мета західноєвропейської школи

(Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – Brussels: European Commission, 2005. – <http://ec.europa.eu/education/policies>)

Знання	Навички	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> • розуміння загальноприйнятих у різних суспільствах кодів поведінки; • усвідомлення понять особистісної, групової, суспільної і культурної ідентичностей та історичної еволюції цих понять; • набуття знань про здоровий спосіб життя, правила гігієни і харчування для себе і для своєї родини; • усвідомлення міжкультурного виміру в європейському та інших суспільствах 	<ul style="list-style-type: none"> • здатність конструктивно спілкуватись в різних соціальних ситуаціях (толерантно ставитись до поведінки інших, рахуватись з їхньою точкою зору, усвідомлювати особисту та колективну відповідальність); • здатність викликати довіру; • здатність керувати власними почуттями (контролювати власні почуття агресії, розпачу, стресу); • вміння розрізняти особистісну і професійну сфери діяльності, уникати переносу професійного конфлікту в особистісні стосунки; • усвідомлення і розуміння національної культурної ідентичності у взаємодії з європейською та світовою культурною ідентичністю, здатність конструктивно мислити, ідентифікувати і розуміти погляди інших людей; • вміння вести перемовини 	<ul style="list-style-type: none"> • проявляти зацікавленість життям інших людей, виявляти повагу до них; • бути готовими долати стереотипи і упередження; • бути готовими йти на компроміси; • плекати чесні наміри; • бути наполегливими

Підсумовуючи дослідження розвитку полікультурної освіти шкільної молоді у європейському просторі, можна зробити висновок, що вона підлягає загальносвітовим тенденціям розвитку цього явища.

Сучасний етап розвитку полікультурної освіти як осібної галузі педагогічної діяльності пов'язаний з компетентнісним підходом, який полягає у тому, що впродовж шкільного навчання кожен учень повинен оволодіти комплексом знань, умінь, навичок та ставлень, які знадобляться йому для того, щоб брати ефективну і конструктивну участь у суспільному, політичному та економічному житті полікультурної європейської спільноти, вміти розв'язувати конфлікти, взаємодіяти з різними людьми, групами та організаціями.

Список використаних джерел:

1. Мілютіна О. К. Полікультурна освіта школярів у Великій Британії: [монографія] / Ольга Костянтинівна Мілютіна. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 192 с.
 2. Abdallah – Pretceille M. L'éducation interculturelle. – Paris : Nathan. – 1999. – 126 p.
 3. All Different – All Equal. Education Pack: ideas, resources, methods and activities for informal intercultural education with young people and adults. Council of Europe. – 2004. – 147 p.
 4. Camilleri C. Interculturality [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geoco.ulg.ac.be/lmg/articles/intercult_en.html
 5. Concetta S. Conflicts of Culture and Diversity of Norms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unifr.ch/ipg/sitecrt/ARIC/XeCongres/auteurs/Concetta.html>
 6. Demorgon J. Complexité des cultures et de l'interculturel (2e éd. ed.). – Paris : Anthropos, 2000. – 332 p.
 7. Elliott J. The Curriculum Experiment. Buckingham : Open University Press, 1998. – 256 p.
 8. Ekstrand L. H. Multicultural Education // *The International Encyclopedia of Education: Research and Studies* / Torsten Husen, Mau-Par : Pergamon Pr., 1994. – P. 3960–3970.
 9. *Handbook of Primary Education. The Council of Europe* / M. Galton, Alan Blyth. – University of Liverpool : David Fulton Publishers. Strassbourg, 1998. – 529 p.
 10. *Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework* [Електронний ресурс]. – Brussels : European Commission, 2005. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>
 11. Parekh Bh. *Rethinking Multiculturalism, Cultural Diversity and Political Theory*. Palgrave, 2000. – 379 p.
 12. Rey M. *Human Rights and Intercultural education // The Challenge of Human Rights Education*. – Cassel Council of Europe Publishing, 1998. – P. 135–146.
 13. *The International Basis for Intercultural Education Including Anti-Racist and Human Rights Education* / P. Batelaan, F. Coomans. 2-nd Edition. International Association for Intercultural Education (IAIE) in cooperation with UNESCO International Bureau of Education (IBE) and the Council of Europe, 1999. – 39 p.
-
-